

EMLÉKHELYEK

Erkel Ferenc szülőháza Gyulán

Közismert tény, hogy Erkel Ferenc, a himnusz zeneszerzője, a magyar nemzeti opera megteremtője Gyulán látta meg a napvilágot a németgyulai iskolához tartozó tanítói lakás egyik szobájában. Az épület évtizedek óta, mint *Erkel Ferenc Emlékház* várja a látogatókat. Az Emlékház Erkel és fiainak munkásságát középpontba helyező állandó kiállításában számos Erkel relikvia, többek között a mester személyes tárgyai, kéziratok kottái, illetve az Erkel családhoz kapcsolódó tárgyak és dokumentumok tekinthetők meg. A tartalmas, adatokban bővelkedő kiállítás azonban 2010-re már negyedszázados kort ért meg és minden vitathatatlan érdeme ellenére megérett a felújításra. Ennek megfelelően az Erkel Ferenc Emlékházat üzemeltető Corvin János Múzeumnak a bicentenáriumi évben elsődleges célkitűzése az emlékház és a benne helyet kapó állandó kiállítás felújítása és modern, a XXI. század követelményeinek megfelelő látogatóbarát múzeum kialakítása. A továbbiakban a felújítási terv részletes bemutatására vállalkozunk. Mielőtt azonban az Erkel-ház jövőjéről szólnánk, talán nem érdektelen röviden megismerkednünk a ház és a kiállítás történetével is.

Egy kis történelem

A mai Erkel Ferenc Emlékház 1795-ben épült, mint a németvárosi iskola és tanítói lakás. Épületét többször is átalakították, melyek közül érdemes megemlíteni az 1821. évet, amikor is új tantermet kapott. 1829–30 telén az iskola megrongálódott és részben összedőlt, ezt követően a város intézkedett a rendbehozatalról, ami Nuszsek Mihály, a kor neves gyulai építész vezetésével 1830 végére be is fejeződött. Az épület lényegében ekkor nyerte el mai formáját.¹

Az Erkel család sorsa Gyulához az 1806-os évben kapcsolódott, amikor id. Erkel József a Wenckheim család hívására a kastély gondnokaként Pozsonyból a városba költözött. Fia ifj. Erkel József, Erkel Ferenc édesapja, 1807-ben kezdte meg tanítói működését a németgyulai iskolában. Itt a tanítói lakás falai között látta meg a napvilágot Erkel Ferenc 1810. november 7-én, itt töltötte gyerekkorát egészen gimnáziumi tanulmányai megkezdéséig, majd a vakációkat, és felnőttkorában is gyakran tartózkodott a házban látogatásai alkalmával. A család 1841-ig lakott a mai emlékház épületében, amikor ifj. Erkel József, követve apja példáját, a Wenckheim uradalom szolgálatába állt és a kastélyba költözött.²

Az Erkel kiállítás igénye Gyulán először 1951-ben fogalmazódott meg, ugyanis ekkor vette fel a Gyulai Állami Múzeum Erkel Ferenc nevét. Ez a terv azonban jórészt a megfelelő gyűjtemény hiányában meghíusult. Az első – még időszaki, mindössze három héti látogatható – Erkel kiállítás létrejöttére 1960-ig, a zeneszerző születésének 150. évfordulójáig kellett várnia a városnak. Az első állandó kiállítás (a múzeum Béke sugáruiti épületének Erkel-szobája) pedig csak 1962-ben nyílt meg. Az Erkel-szoba 1966-ig fogadta a látogatókat, s megszűnése után fogalmazódott meg határozottan az Erkel szülőház múzeummá alakításának gondolata, amire 1968-ban, a mester halálának 75. évfordulóján kerülhetett sor. Az akkor mindössze egy szobát magába foglaló emlékkiállítás mintegy két évig volt látogatható. Ezt követően indult el a szülőház önálló múzeumi egységgé alakításának folyamata, melynek eredményeként 1970. október 1-jén immár három teremben, megújult kiállítással fogadhatta a látogatókat Erkel születésének 150. évfordulója alkalmából a múzeum. Ez a kiállítás 1974-ben egy újabb szobával bővült, elfoglalva ezzel az Erkel-ház teljes Apor tér felőli részét. A kiállítás megújításának terve 1984-ben, a zeneszerző születésének 175. évfordulóján fogalmazódott meg, azonban a megvalósításra csak egy éves késéssel került sor, így az új kiállítás, amely az utolsó lakott részek megszüntetésével már a teljes Erkel-házat birtokba vehette, csak 1985-ben nyitotta meg kapuit. Ez a kiállítás az alapja a ma is

¹ D. Nagy András – Márai György: *Az Erkel család krónikája*. Gyula 1992. 12–13. old.

² Szerdahelyi István: *Erkel Ferenc*. Gyula 1985. 8–9. old.

látogathatónak. Az eltelt huszonöt évben mindössze egy jelentősebb átalakítás történt 1993-ban, amely a konyha és kemencés rész berendezését, valamint a kiállításban az időközben előkerült kéziratos Erkel kották bemutatását foglalta magába. Ezt követően már csak a házon végeztek kisebb felújítási munkálatokat, maga a kiállítás nem változott.³

Igazgatási szempontból hozott változást a 2005-ös év az Erkel Ferenc Emlékház életében, amikor is az a város által újonnan létrehozott, valamennyi gyulai kiállítóhelyet magába foglaló új, központi múzeum, a *Corvin János Múzeum* kötelékébe került, s ezzel megvált a Békésmegyei Múzeumok Igazgatósága keretei között maradó Erkel Ferenc Múzeumtól. Azóta az Erkel Emlékházat a Corvin Múzeum üzemelteti, míg a kiállított anyag a szintén gyulai székhelyű Erkel Ferenc Múzeum gyűjteményébe tartozik.

Az Erkel Ferenc Emlékház megújításnak tervei

Mint arra már korábban utaltunk, az Erkel bicentenárium közeledtével mind az Erkel Ferenc Emlékház épületének, mind a benne helyet kapó kiállításnak a felújítása és korszerűsítése egyre szükségesebb és sürgetőbb feladatként jelentkezett a Corvin János Múzeum számára. Az elmúlt években azonban sem a múzeum, sem annak fenntartója, Gyula Város Önkormányzata nem volt abban a helyzetben, hogy önerőből hozzáfoghatott volna ehhez a hatalmas munkához. Bár a felújítási tervek első változatai az új állandó kiállítás koncepciójával együtt már 2007-ben elkészültek, azok magvalósítása elképzelhetetlennek tűnt valamilyen pályázati forrás bevonása nélkül. A következő két évben azonban az alapos előkészítő munka, illetve az elképzelések folyamatos, az újabb és újabb pályázati szempontokhoz való igazítása, finomhangolása ellenére sem sikerült eredményesen pályáznia a múzeumnak. Az utolsó lehetőséget az Erkel évforduló előtt a 2009 nyarán a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség által kiírt DAOP-2.1.1./B-09 kódjelű *Történelmi és kulturális örökség turisztikai hasznosítása* című pályázata jelentette, melyre a Corvin Múzeum az *Erkel Emlékház látogatóbarát fejlesztése* címmel nyújtotta be pályázatát. Az eredeti elképzelések szerint, kedvező elbírálás esetén, bár feszített ütemtervvel, de a kívül-belül megújult Erkel Emlékház 2010. november 7-én, Erkel Ferenc születésének kerek kétszázadik évfordulóján megnyithatta volna kapuit. Sajnos erre már nem kerülhet sor. Bár a pályázatot támogatásra méltónak ítélte a bírálóbizottság, így a munkálatok kivitelezéséhez szükséges összeg, mely a város által biztosított önrészeléssel együtt meghaladja a 182 millió forintot, rendelkezésre áll, a döntés 2010 májusáig történő elhúzódnása már nem teszi lehetővé az emlékház felújításának befejezését a bicentenáriumi évben. Csakúgy, mint a legutóbbi, Erkel születésének 175. évfordulójára tervezett állandó kiállítás esetében, ismét az ünnepi év utáni esztendőre eszszik át az új kiállítás megnyitója. A nyár végén elbontásra került a korábbi kiállítás, melynek anyagát, hogy a Gyulára látogatók az ünnepi évben mégse maradjanak Erkel kiállítás nélkül, a Corvin Múzeum időszakos kiállításoknak otthont adó egységében, a Dürer-teremben tekinthetik meg az érdeklődők. Jelenleg már lezajlottak a közbeszerzési eljárások és elkezdődtek a munkálatok Erkel Ferenc szülőházában. A megújult emlékház ünnepélyes megnyitójára a tervek szerint **2011. május 18-án**, a múzeumi világnap keretében kerül sor.

Mit is tartalmaznak pontosan a pályázatban megfogalmazott elképzelések? Mindenek előtt a több mint kétszáz éves épület teljes, a műemlékvédelmi szempontokat messzemenőleg figyelembevevő felújítását, a hozzá kapcsolódó kiszolgáló épület látványilag és stílusban igazodó bővítésével. Egy udvari kiállítótér kialakítását összekapcsolva az udvar olyan irányú átalakításával, hogy az alkalmas legyen rendezvények, hangversenyek lebonyolítására is és végül, de nem utolsósorban, egy új, alapterületében is megnövelt, a modern kor igényeit kielégítő látogatóbarát állandó kiállítás létrehozását.

Az épület felújítási munkálatai magukba foglalják a teljes külső és belső renoválást (beleértve a tetőszerkezet felújítását, a padló cseréjét, a nyílászárók felújítását stb.), a teljes épületgépészeti felújítást (pl. geotermikus fűtőrendszer padló- illetve mennyezetfűtéssel, új villamossági és biztonságtechnikai rendszer, stb.), a teljes körű akadálymentesítést, valamint egy új kiszolgáló épület kialakítását. Ez utóbbiban kerül elhelyezésre a jegypénztár és múzeumi bolt, kávézó, gyermekfoglalkoztató, ruhatár, öltöző, a mosdók, valamint a múzeumi dolgozók helyiségei. Ide kerül át az Erkel Emlékház bejárata, míg az eddigi bejárat a későbbiekben csak VIP funkciókat szolgál, míg a hozzá kapcsolódó előtér bekerül a kiállítóterek sorába.

Az udvar átalakításának két fő eleme van: egyrészt a kerítések mellett kialakításra kerül egy félig nyitott Erkel promenáda, melynek falán a látogatók Erkel Ferenc munkásságát követhetik végig kronologikus rendben korabeli Erkel hangverseny- és operaplakátok reprodukciói által, miközben a sétatér

³ Németh Csaba: A gyulai Erkel Ferenc Múzeum Erkel-gyűjteménye. Gyula 2007. 24–47. old.

vény elején, közepén és végén egy reformkori, egy 1850-es évekbeli, valamint egy 1880-as évekbeli ruhákba öltöztetett család viszi közelebb a látogatókhoz a XIX. század hangulatát. A másik átalakítás a hangosítási lehetőségekkel összekapcsolt udvari előadótér kialakítását célozza meg, mely alkalmas tere lehet a későbbiekben kisebb hangversenyek, illetve rendezvények lebonyolításának. Az itt kialakítandó színpadhoz – utalva Erkel sakktevékenységére – hétköznapokon egy további funkció is kapcsolódik: nagyméretű sakktablaként alkalmas lesz élősakk játék lebonyolítására játékos kedvű csoportok részére, illetve nagyméretű bábuk segítségével egyénileg is hódolhatnak sakkszenvédélyüknek a látogatók.

Az új állandó kiállítás koncepciója a korábbival szemben, mely kronologikus rendben haladva mutatta be Erkel Ferenc és fiainak munkásságát, az épület eredeti funkciójára alapozva szerveződik, s annak figyelembevételével alakítja ki a kiállítás egyes egységeit. Ennek megfelelően visszaáll Erkel szülőházának eredeti, iskola és lakóház kettősége: egykori osztálytermében ismét egy XIX. századi tanterem kialakítására kerül sor, míg az épület további három helyiségében az Erkel család korábbi otthonát megjelenítő hálósobából, szalonból és konyhából álló enteriőr fogadja a látogatókat. További három helyiségben és egy vetítőteremben pedig közvetlenül Erkel Ferenc munkássága kerül bemutatásra. Az átalakításoknak köszönhetően az új állandó kiállítás Erkel Ferenc szülőházának teljes épületét birtokba veheti, így az eddigi öttel szemben nyolc helyiséget foglal magába.

A kiállítás nyitótere az üvegezett tornác, melynek látványát a folyosóra belépve nagyméretű Erkel portré uralja. Mellette kap helyet a négy méter hosszú időszak, melyen Erkel életének és munkásságának képekkel illusztrált főbb állomásait követheti nyomon a látogató. Itt kerül elhelyezésre a falak mellett négy érintőképernyős terminál, melyeken az európai himnuszok történetével ismerkedhetnek meg az érdeklődők és természetesen valamennyi meghallgatására is lehetőség nyílik.

A tornácról továbbhaladva a korábbi bejáratnak és pénztárnak helyet adó előtérbe jutunk. Mivel az a helyiség a későbbiekben is, mint VIP bejáró funkcionál, a kiállításban való használata korlátozott. Itt kerül elhelyezésre egy speciális digitális eszköz, az „Erkel látszó”, mely az előző időszakot kiegészítve mutatja be az Erkel életúthoz kapcsolódó fontosabb helyszíneket, rövid, négy nyelvű feliratokkal, olyan formában, hogy a látogató egy digitális látszóba nézve manuálisan léptetheti a képeket. A falakon Erkel életéhez kapcsolódó fontosabb városok pl. Gyula, Pozsony, Kolozsvár, Budapest korabeli képei láthatóak.

A kiállítás következő terme a tanterem, ahol a fő célkitűzés az volt, hogy látványában és hangulatilag a belépők egy XIX. századi elemi iskolai osztályterem miliójébe csöppenjenek vissza. A tanterem középső részét az enteriőr négy személyes iskolapad rekonstrukciói, a katedra és tanári asztal, három lábbon álló tábla, számológép stb. látványa uralja, míg a falak mellett a padokhoz stílusban igazodó tárlók kapnak helyet a „körbefutó” kiállítás részeként, melynek tablói és illusztrációit is a korabeli iskolai szemléltetőképek mintájára készítjük el. Ebben a teremben ismerkedhetnek meg a látogatók egyfelől az épület, illetve a németgyulai oktatás történetével, másfelől az Erkel család és Gyula kapcsolatával, és itt kap helyet az Erkel fiúk munkásságának rövid bemutatása is. A korabeli tanterem múzeumpedagógiai céllal modern technikai eszközökkel is fel lesz szerelve: az enteriőr részét képező falitábla mögött egy digitális tábla található, melyen többek között az Erkel életművet, az Erkel operákat, Gyula oktatástörténetét dolgozhatják fel múzeumi óra keretében a padokban helyet foglaló iskolások, esetleg nem iskoláskorú látogatócsoportok. Mindezek a tartalmak az egyéni látogatók részére is elérhetőek egy, az ajtó melletti sarkokban elhelyezett érintőképernyős terminálon. Az osztályteremnek szintén része a „tanulósarok”, ahol a vállalkozó kedvű látogatók XIX. századi iskolai példákon keresztül tesztelhetik képességeiket a színpadon vagy a golyós számológép-használat révén.

Továbbhaladva a kiállításban az Erkel terembe jutunk, ahol Erkel Ferenc munkásságát ismerhetik meg a látogatók, az operákat és a Himnuszt a középpontba állítva. A terem három vitrinjében kapnak helyet a legértékesebb Erkel relikviák: kéziratok kottái, személyes tárgyai, míg azok a dísz tárgyak, serlegek, melyeket a mester pályájának különböző állomásain kapott elismerésül kortársaitól, köztük az aranykoszorú hiteles másolata, a terem központjában láthatóak majd. Szintén ebben a teremben csodálhatják meg Erkel Ferenc utazásai során gyakorlásra használt híres hordozható néma zongoráját. E mellett egy digitális zongora is helyet kap, speciális zongoratanító programmal, mellyel a vállalkozó kedvűek megpróbálkozhatnak Erkel legismertebb dallamainak eljátszásával, amelyeket fejhallgató segítségével, az eredetivel együtt vissza is hallgathatnak. A modern technikai eszközök sorába tartozik még egy digitális falikép, melyen Erkel Ferenc korabeli portréi követik egymást időrendben.

A következő három helyiség a már fentebb említett lakásenteriór, melyekből sorban az első az a sarkosza, ahol ismereteink szerint Erkel Ferenc is született. Az itt helyet kapó hálósza biedermeier

bútorait két ágy, egy szekrény, egy írószekrény, egy kis varróasztalka székkal, valamint egy íróasztal alkotják, az enteriört pedig korabeli cserépkályha-rekonstrukció, valamint a falakon elhelyezett képek teszik teljessé. A térben elhelyezett tárgyak között láthatjuk majd Erkel Ferencné személyes tárgyait, valamint két aranyozott keretű szentképet, amelyek a Rutkay családtól, Erkel Ferenc édesanyjának családjától származnak. A szalon biedermeier berendezését Erkel Ferenc harmóniuma mellett egy kis ebédlőasztal székekkel, egy üveges vitrin dísz tárgyakkal, valamint szalongarnitúra alkotják, míg az egyik sarokban XIX. századi asztalrekonstrukcióba rejtett digitális sakkasztal mellett a látogatók lejátszhatják Erkel Ferenc sakkfeladványait. A sakkasztal mellett lesz kiállítva Erkel Ferenc díszes sakkalbuma, egy kis összefoglalóval Erkel sakktevékenységéről. A konyha berendezésével egy XIX. századi gyulai konyhát idéz meg. Különlegességét az adja, hogy a tűzhely használható állapotban kerül visszaállításra, így lehetőséget kínál rendezvények alkalmával, esetleg múzeumpedagógiai foglalkozás keretében kisebb sütésekre, mint például a mézeskalács készítése adventi időszakban. Az ajtó mellett lévő érintőképernyős terminálon pedig korabeli konyhaábrázolásokat nézegethet, illetve recepteket olvashat a látogató.

A kiállítás utolsó terme az egykori kamrából kialakított 10–12 fő befogadására alkalmas vetítőszoba, melyben Erkel Ferenchez kapcsolódó filmek részletei viszik közelebb az érdeklődőket Gyula legnagyobb szülőltének életéhez és munkásságához.

A kiállításához kapcsolódóan érdemes még megemlíteni, hogy az érintőképernyős terminálok a látogatóknak természetesen lehetősége nyílik az Erkel zeneművek meghallgatására, csakúgy, mint az egyes termekben, ahol igény szerint választható egy, az egész kiállításon végigkísérő központi zene, vagy termenként változó Erkel-dallam. A kiállítás legfontosabb szövegei, valamint a digitális tartalmak négy nyelven, magyarul, angolul, németül és románul olvashatóak. Csak felsorolás szintjén szólunk néhány további, a látogatók által igénybe vehető szolgáltatásról: ilyen az emlékház múzeumpedagógiai programja, melyre a tanterem kapcsán már utaltunk. Valamelyest kapcsolódik ehhez a lehetőség, hogy a látogatók, akár iskolás csoportok is, XIX. századi jelmezekbe bújhatnak, és a kiállítás megtekintése mellett a jelmezekben fényképezkedhetnek is, egyúttal az érintőképernyős termináloknál is lehetőség nyílik fotó készítésére, melyet e-mail formájában továbbítani is tudnak. Az egész emlékházhoz elkészül egy önálló honlap, melyen az Erkel Ferenc Emlékház működéséhez kapcsolódó adatokon túl a kiállításban látható digitális tartalmak jelentős része közvetlenül is elérhetővé válik.

Mindezekkel a fejlesztésekkel a Corvin János Múzeum reményei szerint Erkel Ferenc megújult szülőháza, mint modern, a XXI. század múzeumi látogatóinak igényeit messzemenően kielégítő, valóban látogatóbarát múzeum, méltóképpen állít emléket a Himnusz atyjának, a magyar nemzeti opera megteremtőjének.

Bódán Zsolt

Erkel Ferenc síremléke

Erkel Ferenc 1893. június 15-én este hunyt el Budapesten. A család és a hazai zenei világ fájdalmát fokozta, hogy a nemzeti opera megteremtője előtt öt nappal halt meg Elek fia, aki Gyula bátyjához és Sándor öccséhez hasonlóan kora jeles zeneszerzője és karmestere volt. Erkel Elekben a magyar operett megteremtőjét tisztelhetjük.

Erkel Ferenc életének utolsó két évét leszámítva mindvégig aktív volt, megélte karmesteri 50. jubileumát, amelyet 1888-ban az egész ország ünnepelt és 1890 őszén, 80 évesen még dirigálta a filharmonikus zenekarát. 78 éves koráig soha sem volt beteg. 1893 telén azonban a zord időjárás következtében komoly tüdőgyulladást kapott és bár ebből kigyógyult, de szervezete nagyon legyengült. Amikor már nagyon gyöngéledett, 1893 májusában felköltözött a Svábhegyre. Június elején már annyira gyenge volt, hogy a kertbe sem tudott kimenni és már látogatókat sem fogadott. Lajos fia ápolta és intézte ügyeit. Elek fia halálát sem tudták vele, hogy kimérljék. 1893. június 15-én reggel már látszott, hogy közel a vég, úgyhogy délután körbevették családja tagjai, akik este 9 óra után azt vették észre, hogy elaludt örökre, olyan csöndesen, hogy észre sem vette senki, hogy pontosan mikor.

Az elhunytat június 17-én az Operaház nagy előcsarnokában ravatalozták fel. A Vasárnapi Ujság a következőképpen tudósított a temetésről: „A márvány oszlopokat és falakat fekete posztó borította.